

Názory na duševní nemoci ve středověkém a renezančním lékařství a mýtus čarodějnictví

Šedivec V.

Středověké lékařství bylo pokračováním starověké hippokratovské medicíny. Středověcí lékaři popisují duševní nemoci ve svých spisech jako přirozené nemoci mozku, vysvětlují je poruchou tělesných šťáv a v souladu s tím doporučují somatickou léčbu (pročišťování, projímadla, zvracívé prostředky). Od 6. do 9. století ovlivňovala středověké lékařství tzv. byzantská lékařská škola, jejímiž předními představiteli byli Aetius Amidenus (502–573), Alexander Trallianus (525–605) a Paulus Aegineta (625–673). Starověké lékařství pokračovalo také v arabském středověkém lékařství, jehož nejvýznamnějším představitelem byl Avicenna (980–1037).

První středověká evropská lékařská škola vznikla v 9. století v Salernu v jižní Itálii a dosáhla největšího rozkvětu ve 12. a 13. století, kdy byli jejími představiteli Constantinus Africanus (1025–1085) a Bartholomeus Salernitanus (13. stol.). Druhá významná evropská lékařská škola vznikla ve 12. století v Montpellier v jižní Francii, spojená se jmény Arnaldus Villanovanus (asi 1235 až 1313) a Gordonius Bernardus (13. stol.).

Teprve v renezanci v 16. století přijímají lékaři představu, že kromě přirozených duševních nemocí existují také duševní nemoci způsobené posedlostí démony. Takové názory vyjadřují Jan Ferneilius (1497–1559), Felix Plater (1536–1614), Daniel Sennert (1572–1637) aj. a snaží se klinicky je odlišit od přirozených duševních nemocí (velký neklid, oplzlé řeči, rouhání se, zvracení neobvyklých předmětů, mluvení cizími jazyky, jimž se neučili aj.). Daniel Sennert v této souvislosti píše: „*Z černé žluči pochází smutek a strach, ze žluté žluči divokost a hněv, z obojího prudké delirium s nespavostí. Jestliže se v deliriu objevuje mnoho podivných věcí, jestliže nemocní propadají zoufalství, poškozují sebe, škodí svému okolí nebo jsou rozněcováni k bezbožnosti a rouhání, to vše pochází od ďábla. Posedlí démony zvracejí také různé podivné předměty, olovené hřeby nebo různé živočichy, kteří se nemohli zrodit v nemocném.*“ Duševní nemoci, vysvětlované posedlostí démony, dávali renezanční lékaři do kompetence teologům, kteří je léčili exorcismem, ale považovali za užitečné provést nejprve somatickou léčbu k odstranění černé žluči, což vyplývalo z představy, že černá žluč je „lázní pro ďábla“, kterou ďábel s oblibou vyhledává. Ďábel pak opouští svou oběť a přestěhuje se jinam.

Potom je nutné předat nemocné teologům k určité převýchově.

Nové prvky v lékařství v 17. a 18. století byly spjaty s počátky rozvoje přírodních věd, zejména fyziky a chemie. Jejich aplikace v lékařství vytváří tzv. jatrofyziku a jatrochemii, které opouštějí humorální patologii a vysvětlují všechny děje v lidském těle ve zdraví i nemoci fyzikálními a chemickými procesy. V těchto koncepcích již nebylo místa pro nadpřirozené příčiny duševních nemocí.

Duševně nemocné ženy, považované v renezanci za posedlé ďáblem, je třeba odlišit od „renezančních čarodějnic“, u nichž o duševní nemoc nešlo. Byly jimi v dobových představách ženy, které se dobrovolně spolčily s ďáblem, „upsaly se“ ďáblu, aby získaly určité výhody a stávaly se tak v rukou ďábla nástrojem zla. Mýtus o čarodějnictví byl vytvořen inkvizicí v 15. století v období krize církevně-feudální společnosti, jež byla považována za dílo ďábla, organizujícího spiknutí čarodějnic proti uspořádání křesťanské společnosti. Čarodějnice byly proto dobovou společností pronásledovány, upalovány nebo jinak krutě trestány. Pronásledování čarodějnic v renezanci, označované jako „(velký) hon na čarodějnice“, který rozpoutala církevně-feudální společnost na svoji záchranu, nebyl tedy zaměřen proti duševně nemocným považovaným za posedlé, ale byl „honem“ na ženy, o nichž se věřilo, že se dobrovolně spolčily s ďáblem. Jako návod k jejich rozpoznávání a ničení sloužila neblaze proslulá kniha autorů J. Sprengera a H. Institorise „Kladivo na čarodějnice“ (Malleus maleficarum), které vyšla poprvé v r. 1487 a v dalších letech byla opakovaně vydávána. Bezprostředním podnětem k velkému honu na čarodějnice byla bula papeže Inocence VIII. z r. 1484 „Summis desiderantes affectibus“ (K naší velké lítosti), v níž papež potvrdil existenci čarodějnic a vybídl k jejich nelítostnému pronásledování. Současně pověřil zmíněné dominikánské kněze J. Sprengera a H. Institorise, aby se tohoto úkolu ujali. Uvedená fakta svědčí o tom, že problém čarodějnictví nebyl problémem středověku, ale renezance, a korespondoval s dobovou krizí feudálního řádu, a nebyl lékařským, ale sociálním problémem.

Problém čarodějnictví v renezanci zamlžil Johann Weyer (1515–1588), významný holandský lékař, který ve svém spise „De praestigiis daemonum et incantationibus ac veneficiis“ (1563) (O

šalbách démonů, čarodějnictví a travičství) vytvářel medicínský model čarodějnictví a sociální problematiku čarodějnictví chápal jako problém lékařský. Weyer viděl v čarodějnicích duševně nemocné ženy, které byly bez vlastního zavinění napadeny ďáblem, jemuž nebyly schopné se pro svou nemoc bránit, a které potřebovaly léčení a žádal proto jejich beztrestnost. Weyer v předmluvě svého spisu píše: „*Duševně nemocné ženy, oklamané ďáblem, které se obvykle nazývají čarodějnice a které se nedopustily žádného zločinu, házeli bez jakéhokoliv slitování do hlubokých tmavých věží, stavěli před soud, odsuzovali k smrti a vysílali je v podobě kouře k nebesům*“. Weyerova kniha nebyla jen lékařským, ale také teologickým a právnickým spisem a polemikou s „Kladivem na čarodějnice“. Kniha byla rovněž opakovaně vydávána a přeložena také do jiných jazyků (němčiny, francouzštiny).

Novodobá psychiatrická historiografie, pro níž byl Weyer autoritou, navazuje na Weyerovy názory a přejímá také všechny Weyerovy omyly. Za čarodějnice považuje duševně nemocné ženy, popisuje jejich kruté pronásledování a trestání a navíc vztahuje čarodějnictví na celý středověk. U nás takové názory vyjadřuje např. J Roubíček v historickém úvodu své monografie. „Šokové léčení duševních nemocí“ (1946), kde píše: „*Za středověku nastaly pro duševně nemocné nejsmutnější časy. Duševně nemocní byli zhusta pokládáni za posedlé ďáblem, začarované a soudilo se, že vlastní vinou přišli do svého podivného stavu. Církevními orgá-*

ny byli proto považováni za čaroděje. Nebožáci byli vězněni, trýzněni, upalováni.“ Podobně se vyjadřuje E. Vencovský ve své knize „Psychiatrie dávných věků“ (1996): „*Osudy psychiatrie v tomto období představují nejčernější kapitolu z kulturní historie vůbec. Démonologie představovala jedinou možnou a scholasticky přijatelnou koncepci vzniku šílenství. Duševně nemocní byli přiváděni ke kněžím, kteří je léčili exorcismem a izolovali do vězení, aby nemohli svými činy a výrobky ovlivňovat své okolí vůči panujícím feudálům a církvi.*“ Ještě koncem 20. století píše významný švýcarský historik lékařství E. H. Ackerknecht (1908–1988) ve své knize „*Kurze Geschichte der Psychiatrie*“ (1985) (Stručné dějiny psychiatrie): *O středověké psychiatrii není mnoho k výkladu, málo víme. Duševně nemocní byli po celé tisíciletí považováni za posedlé ďábly.*“

Z výše uvedeného je zřejmé, že duševně nemocní nebyli pronásledováni inkvizicí ve středověku ani později v renezanzi, kdy se věřilo, že někteří duševně nemocní mohou být posedlí ďáblem. K záměně duševně nemocných, považovaných za posedlé, za čarodějnice, došlo chybným přenesením renezanční problematiky čarodějnictví, jakožto sociálního jevu, do oblasti lékařství. Je tedy nutné, aby psychiatrická historiografie dosavadní tradované názory na duševní nemoci ve středověku a renezanzi přehodnotila.

Prof. MUDr. Vladislav Šedivec, DrSc.
Bezručova 32
301 37 Plzeň

OZNÁMENÍ

XIX th World Congress of World Association for Social Psychiatry (WASP)

Praha, 21.–24. října 2007

V říjnu 2007 se v Kongresovém centru v Praze bude konat 19. světový kongres Světové asociace sociální psychiatrie (WASP). Ústředním tématem konference je „**Mění se svět: šance pro společnost i pro sociální psychiatrii**“. Kromě tradičních témat sociální psychiatrie jsou na konferenci přihlášeny referáty týkající se problematiky imigrace, duševního zdraví v různých zemích světa a dalších zajímavých otázek duševního zdraví a současného světa. Konferenci organizuje Psychiatrická společnost ČLS JEP za podpory Světové asociace sociální psychiatrie, WPA a WHO. První kongres WASP se konal pod předsednictvem Joshua Bierer v roce 1964 Londýně, poslední v roce 2004 v Kobe v Japonsku.

Bližší informace o WASP 2007 jsou uvedeny na webových stránkách www.wasp2007.cz. Termín pro přihlášení abstrakt je 31. květen 2007.

Deset účastníků z ČR, členů PS ČLS JEP do 40 let s aktivní účastí, má možnost požádat Psychiatrickou společnost o stipendium, respektive o prominutí kongresového poplatku.